

ՀՈՐԵԼՅԱՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ՀՀ ԳԱԱ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ 75-ԱՄՅԱԿԻՆ*

Անցյալի պատմությունը մի լուսատու լապտեր է,
որ ամեն մի ժողովուրդ ձեռքին պետք է ունենա
իր ճամփեն անմոլոր գնալու համար:
Հովհ. Թումանյան

Բանալի բառեր՝ Գիտությունների ակադեմիա, Պատմության ինստիտուտ, հայագիտություն, գործունեություն, հորեյան, գիտնական, շնորհավորանք, գիրք, շնորհանդես:

Հայրենական մեծ պատերազմի բախտորոշ ժամանակաշրջանում՝ 1943 թ. նոյեմբերի 10-ին, ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի հայկական մասնաճյուղի (Արմֆան) հիման վրա ստեղծվեց ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիան, իսկ նրա կազմում սակավաթիվ ինստիտուտների շարքում հիմնվեց նաև Պատմության ինստիտուտը:

Ինստիտուտի տնօրեններ են եղել միջազգային ճանաչում, ծանրակշիռ վաստակ, ինչպես նաև գիտակազմակերպչական կարողություններ ունեցող անվանի մտավորականներ, որոնց հմուտ ղեկավարության շնորհիվ Պատմության ինստիտուտը ոչ միայն կայացել է որպես հիմնարար հայագիտական հիմնարկ՝ համալրվելով կարող ու գիտակ մասնագետներով, այլև ծնունդ է տվել ակադեմիական նոր հիմնարկների, որոնք մինչ այդ նույն ինստիտուտի կազմում սեկտորի կարգավիճակում էին (Փիլիսոփայության և արվեստի պատմության՝ 1947 թ., Արևելագիտության՝ 1957 թ., Հնագիտության և ազգագրության՝ 1959 թ.): Պատմության ինստիտուտը նաև եղել ու մնում է հանրապետության ԲՈՒՀ-երի և գիտահետազոտական հիմնարկների համար պատմաբան-մասնագետ պատրաստող յուրօրինակ դարբնոց:

Պատմության ինստիտուտի տնօրեններ են եղել՝ Հովսեփ Օրբելին (1943–1947 թթ.), Աբգար Հովհաննիսյանը (1947–1953 թթ.), Սուրեն Երեմյանը (1953–1959 թթ.), Արամայիս Հարությունյանը (Արմո Հարենց) (1959–1963 թթ.), Գալուստ Գալոյանը (1963–1979 թթ.), Հրանտ Ավետիսյանը (1979–2002 թթ.): 2002 թ. ինստիտուտի տնօրենն է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, պ. գ. դ., պրոֆեսոր Աշոտ Մելքոնյանը:

2018 թ. դեկտեմբերի 26–27-ին տեղի ունեցան ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի 75-ամյակին նվիրված հորեյանական միջոցառումներ:

Դեկտեմբերի 27-ին Պատմության ինստիտուտի դահլիճում տեղի ունեցած հանդիսավոր նիստին մասնակցում էին Հայաստանի գիտակրթական, պատմամշակու-

թային, պետական և այլ հիմնարկների ղեկավարներ, գիտնականների տարբեր սերունդների ներկայացուցիչներ:

Բացման խոսքով հանդես եկավ ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանը: Նա պատմական ուրվագծով ներկայացրեց հայ պատմագիտական մտքի զարգացման անցած ուղին սկսած XIX դ. մինչև մեր օրերը: Ա. Մելքոնյանը մասնավորապես նշեց պատմաբանի պատասխանատու առաքելության՝ անաչառ և օբյեկտիվ լինելու անհրաժեշտության մասին, որը հայ պատմագիտական դպրոցի շարունակականության պահպանման գրավականն է: Պատմագիտությունը նաև գիտաճանաչողական նշանակություն ունի հայրենասեր քաղաքացի ձևավորելու առումով:

Իր ողջունի խոսքում ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ակադեմիկոս Յուրի Սուվարյանը գովեստի խոսքով արտահայտվեց Պատմության ինստիտուտի անուրանալի ձեռքբերումների մասին պատմագիտության, ընդհանրապես, հայագիտության զարգացման ասպարեզում, միջազգային գիտական ոլորտում դրանք ներկայացնելու, պատմաբանների նորանոր սերունդներ աճեցնելու կարողության, նաև շեշտեց ՀՀ պաշտպանության նախարարության հետ ինստիտուտի սերտ գործակցությունը պատմաճանաչողական ու հայրենասիրական դասախոսություններ իրականացնելու կարևորության և այլնի մասին: Յու. Սուվարյանը փոխանցեց նաև ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Ռադիկ Մարտիրոսյանի շնորհավորանքները՝ նշելով, որ ԳԱԱ նախագահությունը ինստիտուտին է նվիրել համակարգչային համապատասխան տեխնիկա և սարքավորումներ:

Պատմության ինստիտուտի 75-ամյակի առթիվ շնորհավորական խոսքով հանդես եկավ Երևանի պետական համալսարանի (ԵՊՀ) ռեկտոր, ԳԱԱ թղթակից անդամ Արամ Սիմոնյանը և ինստիտուտի տնօրեն Ա. Մելքոնյանին շնորհեց ԵՊՀ “Ոսկե մեդալ”՝ գիտակազմակերպչական ոլորտում ունեցած վաստակի համար: Ելույթ ունեցան նաև Երևանի Մ. Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտի տնօրեն, պ. գ. դ. Վահան Տեր-Ղևոնդյանը, ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի ղեկան, պ. գ. դ., պրոֆեսոր Էդիկ Մինասյանը, ակադեմիկոս Վիլեն Հակոբյանը, Արևելագիտության ինստիտուտի փոխտնօրեն, պ. գ. թ., դոցենտ Ռոբերտ Ղազարյանը, Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի տնօրեն, բ. գ. դ. Վարդան Դևրիկյանը, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Գևորգ Պողոսյանը, Երևանի պատմության թանգարանի տնօրեն, պ. գ. թ. Արմինե Սարգսյանը:

ՀՀ սփյուռքի նախարարի տեղակալ Դավիթ Սարգսյանը փոխանցեց նախարարի պաշտոնակատար Մխիթար Հայրապետյանի ողջունի ուղերձը: Պատմության ինստիտուտը պարզևստրվեց նախարարության “Ոսկե հուշամեդալով”, իսկ ինստի-

տուտի տնօրեն Ա. Մելքոնյանը՝ նախարարության «Ոսկե մեդալով»: Հայաստան–Սփյուռք գործակցության զարգացման բնագավառում ունեցած ներդրման համար նախարարության պատվոգրերով պարգևատրվեցին ինստիտուտի փոխտնօրեն, պ. գ. դ., պրոֆեսոր Կարեն Խաչատրյանը, Հայ պարբերական մամուլի և հասարակական մտքի պատմության բաժնի վարիչ, ԳԱԱ թղթակից անդամ Ալբերտ Խառատյանը, Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության պատմության բաժնի վարիչ, պ. գ. դ. Արմեն Մարուքյանը, Սփյուռքի և հայկական գաղթօջախների պատմության բաժնի վարիչ, պ. գ. դ., պրոֆեսոր Գևորգ Ստեփանյանը, ինչպես նաև նույն բաժնի աշխատակիցներ պ. գ. թ. Քնարիկ Ավագյանը, պ. գ. թ. Սեդա Օհանյանը, պ. գ. թ. Անի Ֆիշենկճյանը, բ. գ. թ. Արծվի Բախչինյանն ու գիտաշխատող Էլիզաբեթ Թաջիրյանը:

Հանդիսավոր նիստին ընթերցվեցին Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի (ՌԴ ԳԱ) ընդհանուր պատմության ինստիտուտի գիտական ղեկավար, ԱՊՀ երկրների պատմության ինստիտուտների ընկերակցության նախագահ, ՌԴ ԳԱ ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր անդամ, պ. գ. դ., պրոֆեսոր Ալեքսանդր Չուբարյանի, ինչպես նաև ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի տնօրեն, ֆ-մ. գ. դ., պրոֆեսոր Ալբերտ Սարգսյանի, «Հայկական Հանրագիտարանի» խմբագիր-տնօրեն, քիմ. գ. դ. Հովհաննես Այվազյանի շնորհավորական ուղերձները:

Շնորհավորանքի ու գնահատանքի խոսք նաև ասաց Պատմության ինստիտուտի գիտահանրամատչելի տարբեր ձեռնարկների մշտական աջակից, «Թերմոոս-Ար» ընկերության տնօրեն, ֆ-մ. գ. թ. Խոբեն Քոթանջյանը, ով նաև դրամական պարգևներ հանձնեց Երիտասարդ գիտաշխատողների 39-րդ նստաշրջանի մասնակիցներին:

Պատմության ինստիտուտի պատկառելի հոբելյանը նշանավորվեց «Պատմության ինստիտուտ – 75» գրքի լույս ընծայմամբ, որի շնորհանդեսը նույնպես տեղի ունեցավ հանդիսավոր նիստի ընթացքում: Ներկայացնելով կատարված կոլեկտիվ աշխատանքը՝ գրքի խմբագիր, ինստիտուտի փոխտնօրեն Կարեն Խաչատրյանը մասնավորապես ասաց, որ աշխատության մեջ արխիվային վավերագրերի, ինստիտուտի տարեկան հաշվետվությունների, փաստագրական այլ նյութերի և պատմագիտական գրականության հիման վրա ի մի է բերվել ինստիտուտի գիտական, գիտակազմակերպչական ու գիտակրթական գործունեությունը: Ներկայացված են ինստիտուտի անցած ուղին, բաժինների (Հին դարերի, Միջին դարերի, Նոր, Նորագույն, Հայ պարբերական մամուլի և հասարակական-քաղաքական մտքի, Հայկական գաղթօջախների և սփյուռքի, Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության, Ընդհանուր պատմության) կատարած աշխատանքները, ինստիտուտում գործող Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ԲՈԿ) գիտական աստիճաններ շնորհող մասնագիտական խորհրդի, Երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի, «Մեսրոպ արք. Աշճյան» գիտահրատարակչական կենտրոնի գործունեությունը, «Հայոց պատ-

մության հարցեր” տարեգիրքը, ինչպես նաև ինստիտուտում գործող ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի Պատմության և միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի գործունեությունը: Գրքում տեղ են գտել 1943–2018 թթ. ինստիտուտի աշխատակիցների հեղինակած մենագրությունների, կոլեկտիվ ուսումնասիրությունների, ինստիտուտի հրատարակած աշխատությունների, փաստաթղթերի ու նյութերի ժողովածուների ստվար մատենագիտությունը, նաև՝ հիշարժան լուսանկարներ:

Հոբելյանական նիստի ընթացքում ցուցադրվեց 2003 թ. հեռուստայրագրող Արփեն Մովսիսյանի նկարահանած “Պատմության ինստիտուտ – 60” դիտարժան ֆիլմը:

* * *

Դեկտեմբերի 26–27-ին Պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճում անցկացվեց Երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի հերթական՝ 39-րդ նստաշրջանը, որը նվիրված էր ինստիտուտի հիմնադրման 75-ամյակին: Գիտաժողովին մասնակցում էին երիտասարդ գիտաշխատողներ ու ասպիրանտներ Պատմության ինստիտուտից և հանրապետության գիտակրթական այլ հաստատություններից:

Նստաշրջանի բացումը տեղի ունեցավ դեկտեմբերի 26-ին: Բացման խոսքով հանդես եկավ ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Ա. Մելքոնյանը: Այնուհետև գիտաժողովի մասնակիցներին ողջունեցին ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ակադեմիկոս Յու. Սուվարյանը, ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկան, պ. գ. դ. Է. Մինասյանը, Պատմության ինստիտուտի փոխտնօրեն, պ. գ. դ. Կ. Խաչատրյանը:

Գիտաժողովի երեք նիստերի (նիստավարներ՝ Ալիսա Դումիկյան, Վահե Սարգսյան, Համո Սուքիասյան) ընթացքում հնչեցին շուրջ երկու տասնյակ զեկուցումներ, որոնցում անդրադարձ եղավ պատմագիտական խնդիրներին, Հայաստանի հին, միջնադարյան, նոր և նորագույն ժամանակաշրջանի պատմության ամենատարբեր հիմնահարցերին. “Պատմագիտության խնդիրները Հայկումկուսի քաղաքականության ոլորտում (1930-ական թվականներ)” (Համո Սուքիասյան), “Վանի թագավորության արքաների հյուսիսարևելյան արշավանքները. Էրեբունի ամրոցի հիմնադրումը” (Վահե Սարգսյան), “Նորահայտ հնագիտական վկայություններ պատմական Սյունիքի Աղահեճք գավառի հնագույն պատմության վերաբերյալ” (Հարություն Խուդանյան), “Բագրատունիների վրացական ճյուղի իշխանության հաստատման թվականը” (Լիանա Նազարյան), “Ազնվական կանանց գործունեությունը Անիում X–XIII դդ.” (Մարիամ Գրիգորյան), “Դիարբեքի քաղաքի հայ բնակչությունը XV–XVI դարերում. քաղաքը Տիգրանակերտ կոչելու հայկական ավանդույթի (վերա) հաստատումը” (Գոռ Երանյան), “Հայ վաճառականների դերը Վրաս-

տանի տնտեսական կյանքում (XVIII դ. – XIX դ. առաջին կես)” (Վարդան Եսայան), “Շուշիում բողոքականների հրատարակած գրքերը (1828–1834 թթ.)” (Ստյոպա Պետոյան), *Էմին Տեր-Գրիգորյանի գրահրատարակչական գործունեության պատմությունից* (Հայկուհի Առաքելյան), “Վրացախմերեթական թեմի կառավարումը Արիստակես եպիսկ. Սեդրակյանցի ղեկավարման շրջանում” (Վարդիթեր Գրիգորյան), “Կարապետ Տեր-Սկրտչյանը որպես հայ եկեղեցու բարենորոգիչ” (Անահիտ Ասատրյան), “Հայոց ցեղասպանության ընթացքում օսմանյան պետական կառույցների, բանակի և զինված կազմավորումների փոխգործակցությունը” (Աշխեն Բասենցյան), “Անդրկովկասի վարչատարածքային բաժանման խնդիրները պետրոգրադյան խորհրդակցությունների քննարկումներում (1917 թ. հունիս)” (Հայկ Մահտեսյան), “Պետական վերահսկողության ժողովրդական կոմիսարիատի ձևավորումը Խորհրդային Հայաստանում” (Գևորգ Կեստյան), “Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Եվրոպայի թեմի վարչաժողովրդագրական նկարագիրը 1924–1930 թթ.” (Մարիամ Հակոբյան), “ՀԽՍՀ ներքին գործերի մինիստրության աշխատակիցների առօրյան հետպատերազմյան առաջին տարիներին” (Գայանե Ղազարյան), “Կամավորականների առօրյան Արցախյան պատերազմի սկզբնական փուլում (Տողի և Սարինշենի ինքնապաշտպանությունների օրինակով)” (Անուշ Ամիրբեկյան), “Հայաստանի Հանրապետության օրոք Հայ առաքելական եկեղեցու և պետության փոխհարաբերությունների պատմությունից” (Նարինե Հարությունյան):

Ձեկուցումներից հետո տեղի ունեցան հարց ու պատասխան, գիտական արդյունավետ բանավեճ, իսկ գիտական նստաշրջանի ավարտին կազմակերպվեց քննարկում և արդյունքների ամփոփում: Երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի նախագահ, պ. գ. թ., դոցենտ Հ. Սուքիասյանը հույս հայտնեց, որ գիտաժողովը կարևոր փորձառություն կլինի հետագայում երիտասարդների գիտական մտքի զարգացման ու կատարելագործման համար և հորդորեց ակտիվորեն պատրաստվել 2019 թ. կայանալիք հոբեյանական՝ 40-րդ երիտասարդական գիտական նստաշրջանին, որը նվիրված է լինելու Երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի 40-ամյակին:

Երկօրյա գիտաժողովի աշխատանքներն ամփոփեց ինստիտուտի փոխտնօրեն Կ. Խաչատրյանը՝ կարևորելով ինստիտուտի հիմնադրմանը նվիրված երիտասարդական գիտաժողով անցկացնելու հանգամանքը: Նա ներկայացրեց իր առաջարկնկատառումները և բարեմաղթանքի խոսքեր ուղղեց զեկուցողներին:

ՔՆԱՐԻԿ ԱՎԱԳՅԱՆ,
ՀԱՄՈ ՍՈՒՔԻԱՅԱՆ